

Пути развития исследовательских способностей учащихся на уроках казахской литературы

Б.Е. Акмагамбетова¹, Н.К. Смагулова Н. К.²

¹Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000. Республика Казахстан

²Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000. Республика Казахстан

Исследования повышают активность учащихся. Кроме того, у учащихся развиваются такие навыки, как самостоятельность, системное мышление, самостоятельность суждений, гибкость, критичность. Формирует творческие качества личности. Привлечение к исследовательской работе, несомненно, повысит интерес к предмету. Исследовательская деятельность привносит разнообразие и эмоциональную окраску в учебную работу. Замедляет утомляемость ученика, развивает внимание, сообразительность, взаимопомощь. Способствует формированию мировоззренческой позиции обучающегося.

Ways to develop students' research abilities in kazakh literature lessons

B.E. Akmagambetova¹, N.K. Smagulova N. K.²

¹ L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000. The Republic of Kazakhstan.

²Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000. The Republic of Kazakhstan

The work of the study increases the activity of students. In addition, students develop skills such as Independence, systematic thinking, independence of judgments, flexibility, and criticality. Forms the creative qualities of the individual. Involvement in research work will undoubtedly increase interest in the subject. Research activities introduce diversity and emotional coloring into the academic work. Slows down the student's fatigue, develops attention, quick wit, mutual assistance. Contributes to the formation of the student's worldview.

МҒТАР 14.14.01

А.А.Кереева

педагогика ғылымдарының магистрі, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.010000, Қазақстан Республикасы: <https://orcid.org/0009-0003-5053-0333> _E-mail: ardana87@mail.ru

ШЕТ ТІЛІ ПРЕДЛОГТАРЫН ТҮСІНДІРУ БАРЫСЫНДА КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКАНЫ ҚОЛДАНУ

Тақырыптың өзектілігі қазіргі зерттеулерде лингводидактика мен әдістемедегі когнитивті лингвистиканың жетістіктерін жүзеге асырудың жолдары мен тәсілдері кеңінен талқыланатындығына байланысты. Мұндай зерттеулерде предлогтарды қолдану ерекшеліктерін түсіндіруге көп көңіл бөлінеді. Белгілі жайт, предлогтардың көпшілігі (әсіресе бастапқы) көп мағыналы, оларды үйрену қиын, оларды қолдану көбінесе ана тілінің араласуына әкеледі. Дәстүрлі оқулықтарда кез-келген предлогтың негізгі мағыналарын немесе оның мағыналарының бүкіл тізімдерін механикалық түрде жаттау ұсынылады, ал мұндай тізімдердегі мәндер бір-бірімен байланысты емес. Когнитивті лингвистика предлогтарды зерттеуге балама тәсілді ұсынады, оның негізінде предлогтың әртүрлі мағыналары өзара байланысты және радиалды типтегі құрылымды құрайды деген пікір жатыр. Когнитивті лингвистика шеңберіндегі предлогтардың полисемиясын талдау

кезінде адамның тұжырымдамалық жүйесі оның абстрактілі идеялар мен ұғымдарға ауысатын перцептивті және моторлық тәжірибесіне байланысты екендігі ескеріледі. Мақаланың мақсаты - шет тілі предлогтарын қолдануды түсіндіруде когнитивті лингвистиканың жетістіктерін қолдану бойынша зерттеу нәтижелерін ұсыну. Когнитивті лингвистика шеңберіндегі предлогтардың полисемиясын талдау кезінде адамның тұжырымдамалық жүйесі оның абстрактілі идеялар мен ұғымдарға ауысатын перцептивті және моторлық тәжірибесіне байланысты екендігі ескеріледі. Жұмыстың практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін шет тілі сабақтарында предлогтарды оқытудың тиімді тәсілдерін әзірлеуде қолдану мүмкіндігімен анықталады.

Кілт сөздер: когнитивті лингвистика, тілдерді оқыту, предлогтар, лингводидактика, шет тілдері.

КІРІСПЕ

Предлогтар шет тілдерін оқытын студенттерге үлкен қиындық туғызады, өйткені предлогтардың көпшілігі (әсіресе бастапқы) көп мағыналы. Тағы бір қиындық-бірдей мағынаны әртүрлі синонимдік предлогтар арқылы білдіруге болатындығы (мысалы, қорқыныштан дірілдеу, ашуланшақтықтан жылау, дәлелді себептермен сабақтарды өткізіп жіберу), бұл да шатасуға әкелуі мүмкін [15]. Сонымен қатар, бір предлог басқа тілдің әртүрлі предлогтарына сәйкес келуі мүмкін. Демек, шет тілін үйренетін студенттердің предлогтарды қолдануына тіларалық вариациялар әсер етуі мүмкін, бұл көбінесе қателіктерге әкеледі [10; 19; 24; 25]. Грамматика мен практикумды ауызша қатынас мәдениеті бойынша оқыту процесінде ағылшын тілінің, сондай-ақ басқа неміс тілдерінің ерекшеліктеріне байланысты предлогтар мен басқа да бекітілген басқару түрлері туралы сұрақ туындайды. Оқушылардың предлогтарды, поствербтерді және басқа лексикалық және грамматикалық үлгілерді механикалық түрде есте сақтауының қарапайым тәсілі ескіруде.

Дәстүрлі оқулықтарда предлогтардың мағыналары бір-бірімен байланысты емес болып көрінеді. Оқушыларға предлогтардың немесе сөз тіркестерінің мағыналарын предлогтармен жаттауға кеңес беріледі. Бұл жағдайда басты назар әдетте предлогтардың негізгі кеңістіктік және уақыттық мәндеріне аударылады. Шет тілін оқытудың дәстүрлі тәсілінен айырмашылығы, когнитивті лингвистика тілдік бірліктерді қолданудың механизмдерін түсінуге көмектеседі.

Шет тілдерін оқытуға лингвокогнитивтік көзқарас мәселесі бірқатар монографияларда, ғылыми-әдістемелік мақалалар мен диссертацияларда зерттелді. Бұл зерттеулер шет тілін оқытуда когнитивті лингвистиканың жетістіктерін пайдаланудың теориялық алғышарттарын талдайды және когнитивті лингвистиканың негізгі ережелерін практикалық қолдану бойынша ұсыныстар береді [6; 17; 24] және шет тілі сабақтарында предлогтарды қолдануды түсіндіруде лингвистикалық және дәстүрлі тәсілдерді қолданудың тиімділігін салыстыратын эксперименттердің нәтижелерін сипаттайды [11; 12; 27]. Дегенмен, когнитивті лингвистика идеялары шет тілін оқыту әдістемесінде қалай жүзеге асырылуы керек деген сұраққа әлі нақты жауап жоқ. Бұл мақала когнитивті лингвистиканың принциптері мен әдістерін қолдана отырып, шет тілдерін оқыту ерекшеліктеріне арналған. Мақалада предлогтарды оқытуда когнитивті лингвистика әзірлемелерін қолдану бойынша зерттеулер талданады, сондай-ақ қазақ тілі сабақтарында предлогтарды таңдауды шет тілі ретінде түсіндіруге лингвокогнитивті тәсілді сынақтан өткізу негізінде жасалған кейбір ескертулер ұсынылады.

ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Ағылшын тіліндегі *over* сөзінің мысалында предлогтық полисемияны талдауға лингвокогнитивті тәсіл алғаш рет К. Бругманның диссертациясында қолданылды [9]. К. Бругман *over* предлогының әртүрлі мәндері бір-бірімен байланысты екенін және кескін

схемаларының айналасында ұйымдастырылған радиалды типті құрылымды құрайтынын көрсете алды. Сурет схемалары адамның перцептивті және моторлық тәжірибесіне негізделген негізгі психикалық құрылымдарды білдіреді. Кескін-схемалар, мысалы, контейнер (container), дереккөз-жол-мақсат (source-path-goal), тік бағдар (vertical orientation), орталық-периферия (center-periphery) және байланыс (link), адам тәжірибесінің үйлесімділігі мен реттілігін қамтамасыз етеді [21, б.348]. Осы бағытты жақтаушылардың пікірінше, предлогтың көптеген мағыналары кескін-схемаларды метафоралық немесе метонимиялық қайта қарау негізінде дамыды және белгілі бір тілде қабылданған әлемнің когнитивті категориялану заңдылықтарына бағынады. Мысалы, 1 кестеде Ағылшын, неміс, орыс, қазақ тілдерінде жаңбыр, күн және суық деген сөздермен предлогтарды қолдану мысалдары келтірілген.

Кесте 1. Жаңбыр, күн және суық деген сөздермен, сондай-ақ олардың ағылшын, орыс тілдеріндегі баламаларымен предлогтарды қолдану мысалдары.

Ағылшын тілі	Неміс тілі	Орыс тілі	Қазақ тілі
in the rain	im regen	на дожде	жаңбырда
«*в дожде»	«*в дожде»	под дождем	жаңбыр астында
in the sun	in der sonne	на солнце	күнде
«*в солнце»	«*в солнце»	под солнцем	күн астында
in the cold	in der kälte	на холоде	суықта
«в холоде»	«в холоде»	в холоде	

Шет тілі сабағында ана тілінде түсіндіруге жоғарыдағы мысалда көрсетілгендей дәлірек түсіндіруге көмекші сөздер немесе шылаулар қолданады. Қазақ тілінде ағылшын предлогтарына шылаулар және көмекші сөздер сәйкес келеді. Шылаулар дегеніміз, сөйлемде сөйлем мүшесі қызметін атқара алмайтын, бірақ басқа сөздерге көмекшілік қызмет атқаратын сөздер шылау деп аталады. Қазақ тіліндегі шылаудың атқаратын қызметі бірдей емес. Шылаудың кейбірі сөз бен сөзді, сөйлем мен сөйлемді байланыстыру қызметін атқарса, енді біреулері сөздерді грамматикалық қатынасқа келтіріп отырады, үшінші біреулері сөздер мен сөз тіркестерін немесе сөйлемдерді анықтап, немесе тоқталып, қосымша мағына беріп жатады.

Когнитивтік саладағы алғашқы маңызды пікірталастар мен домен талдауы 1980 жылдары пайда болды. (1987) Лангакер домендер теориясын жасап және домендер бұл лексикалық ұғымдарды түсінудің алғышарттары бар білімнің менталды құрылымдары деп тұжырымдады (Evans & Green, 2007 қараңыз). Біріншіден, домен когнитивтік домен ретінде қарастырылады. Лангакер домендер міндетті түрде когнитивтік және концептуалды субъектілер екенін сипаттады: "менталды тәжірибелер, репрезентативтік кеңістіктер, ұғымдар немесе концептуалды жиындар" (Langacker, 1987, 147-бет). Менталдық тәжірибе "ақылды тіршілік иесінің санасында болатын барлық процестерден" тұрады (MoehligFalke, 2012, 53-бет). Репрезентативтік кеңістіктер берілген кеңістіктік қатынастар арқылы қабылданады және, керісінше, мұндай қатынастардың әлеуетін жасайды (Langacker, 1987). Бір ұғым (немесе концептуалды жиын) "басқасын сипаттайтын аймақ ретінде қызмет етуге" тән (Langacker, 1987, 148 б.). Langacker (1987) когнитивтік доменнің алғашқы қасиетін түсіндіретін негізгі домен және дерексіз домен терминін білдіреді: "доменді неғұрлым фундаменталды тұжырымдамалық құрылымдарға дейін қысқартуға бола ма?" (Langacker,

1987, 147-бет). "Концептуалды күрделілік иерархияларындағы ең төменгі деңгей " " басқаларға толықтай қосыла алмайтын" және " бәрі де байланысты емес" негізгі домендерді алады (Langacker, 1987, 148-бет). Негізгі домен "адамның өмір сүру тәжірибесінен тікелей туындайды (Эванс, 2007, 10-бет)," сенсорлық тәжірибе де, субъективті тәжірибе де" (Эванс, 2007, 10-бет), мысалы, КЕҢІСТІК, УАҚЫТ және ТҮС (Эванс, 2007, 11-бет). Негізгі доменнен айырмашылығы, абстрактілі домен бар, ол "неке, махаббат немесе ортағасырлық музыкатану" сияқты "жоғары деңгейлі тұжырымдаманы анықтайтын домен ретінде қызмет ететін кез-келген ұғым немесе концептуалды жиын" (Evans, 2007, 1-бет). Когнитивтік доменнің екінші қасиеті өлшемге жатады. Өлшеу термині "тапсырыс пен қашықтықты" сипаттай алады...ішінде домендегі белгілі бір ұғымдар үшін дәйекті, жүйелі әдіс "(Langacker, 1987, p. 150). Мысалы, УАҚЫТ пен ТЕМПЕРАТУРА негізгі домендер ретінде бір өлшемді терминдер ретінде сипатталады, ал кеңістік екі немесе үш өлшемді терминдер ретінде сипатталады (Langacker, 1987 қараңыз). Когнитивтік доменнің үшінші қасиеті - "жергілікті және конфигурациялық домендердің айырмашылығы" (Langacker, 1987, 147 бет). Яғни, домен "жергілікті немесе конфигурациялық " (Langacker, 1987, 152 бет). Мысалы, температураны сезуді орналасуымен нақтыланады, ал кеңістіктік домен конфигурациямен анықталады (Langacker, 1987). "Жергілікті және конфигурациялық домендердің арасындағы айырмашылық өте қиын" (Langacker, 1987, 153-бет), бұл оның өлшемдері қандай-да бір түрде калибрленгеніне байланысты (Langacker, 1987, 153-бет) және домендегі әртүрлі өлшемдердің қажетті кеңеюімен үйлескен жағдайда, "жергілікті домендер конфигурация домендеріне айналуы [мүмкін]" (Langacker, 1987, 154-бет). Мысалы, "түс-бұл жергілікті домен... мағынасында... бір түсті" (Langacker, 1987, б. 154). "Осы жердің екі өлшемі бар түс кеңістігі" (Langacker, 1987, 154-бет) келісілгенде, түс конфигурациялық доменге айналады.

Ағылшын предлогтарына келетін болсақ, Дирвен (1993) он екі предлогтың кеңістіктік тұжырымдамаларын сипаттады және физикалық кеңістіктен менталдық кеңістікке, яғни уақыт домені арқылы кеңістіктік бастапқы домендерден абстрактілі мақсатты доменге радиалды мағыналық желілерді орнатты. Ағылшын предлогтарының мағынасын құрылымдай отырып, бұл зерттеу Радден мен Дирвеннің жіктелуіне (2007) сәйкес келеді, олар үш доменде ұсынылған мәндерді жіктеді: кеңістіктік, уақыт және дерексіз. Мысалы, филологтардың көпшілігі үшін предлогтар синтаксистік функциялар мен семантикалық рөлдерді білдіретін функционалды сөздерге жатады, мысалы, білім беру нәтижелері белгілі бір мазмұнды қамтамасыз етудің орнына меншік функциясын құрылымдайды; көптеген структуралистер үшін предлогтар екі субъект арасындағы қатынас ретінде анықталатын ерікті белгілер болып табылады (Saussure, 2001); функционалистер үшін предлогтар "екінші предикаторлар" немесе "екінші деңгейлі процестер" ретінде қызмет ететін екінші дәрежелі етістіктер ретінде қарастырылады"; генеративтер үшін предлогтар предлогтық тіркестердің тараулары болып табылатын іс белгілері болып табылады (қараңыз: Хомский, 2002; Хегеман және Гуерон, 1999).

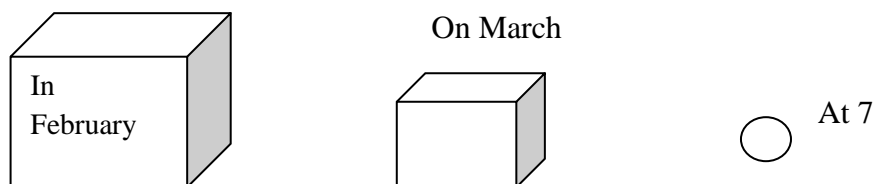
Когнитивтік домендер ретінде бұл үш домен ағылшын тіліндегі предлогтарды білудің үйлесімді құрылымын құрайды. Предлогтың когнитивтік домені осы домендегі барлық предлогтар бірдей тұрақты білім мәнмәтінін ұстануы керек екенін көрсетті. Предлогтарды әр түрлі мектептерде әр түрлі жолмен анықтауға болатынына қарамастан, предлогтар әр мектепте бірдей тұрақты білім контекстіне ие.

Мақсатты above, over, below, under, предлогтарын кеңістіктік домендерде кеңістікте қолдануға келетін болсақ, адамдар кеңістіктің құрылымы туралы белгілі бір білімге ие болуы керек. Мысалы, адамдар заттардың кеңістіктегі бір-бірімен қалай байланысатынын білуі керек: объектіні басқа объектінің астына қоюға болады, ол әдетте under предлогымен кодталады, объектіні екіншісінің бетінде орналастыруға болады, ол over предлогымен көрінеді және объект белгілі бір нүктеден екінші нүктеге қиылысуы мүмкін, ол across предлогымен сипатталады.

Осындай фондық біліммен ғана мақсатты домендегі предлог ұғымдарын түсінуге болады. Осылайша, домен теориясының теориялық негіздерін предлогтардың семантикалық қолданысына қолдануға болады, біріншіден, білімнің когерентті құрылымын қамтамасыз ететін когнитивтік домен ретінде қарастырылады, екіншіден, бастапқы доменнен мақсатты домендерге көрсетуді қолдайтын концептуалды домен ретінде қарастырылады.

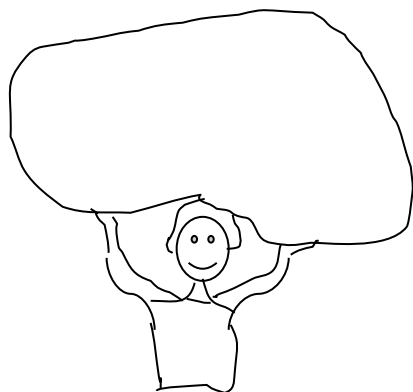
Когнитивті лингвистиканың принциптері мен әдістеріне негізделген шет тілін оқыту тәсілдерінде түсіндіру процесінде визуализацияны қолдануға көп көңіл бөлінеді. Мысалы, мұндай зерттеулердің көпшілігі көп мағыналы предлогтардың мағыналарын бейнелеу үшін схемаларды қолданады. Атап айтқанда, Ф.А. Мисходжеваның "шет тілін оқыту әдістемесіндегі когнитивті лингвистика технологиялары (ағылшын тіліндегі over предлогының материалында)" [2] over предлогының семантикалық ерекшеліктері когнитивті схемаларға сүйене отырып сипатталған. Килимци мақаласында [18] ағылшын тіліндегі over, under, above және below предлогтарының мағыналық желілері ұсынылған.

Когнитивті лингвистиканың дамуын предлогтық сабақтар құрылымына біріктіруге арналған кейбір зерттеулер бір немесе предлогтар тобының әртүрлі мағыналарын сипаттауға шоғырланғанымен, басқа зерттеулер предлогтарды бір мағынада қолдануды салыстырмалы талдауға бағытталған. Мысалы, М.Дж. Фальк [13] ағылшын тіліндегі in, on, at предлогтарының уақытша мағынада қолданылуын түсіндіру үшін сызбаларды қолданады. Атап айтқанда, 1-сурет in ұзақ уақыт кезеңдерімен қолданылатынын көрсетеді: ғасыр, жыл, ай, апта. Ұзақ уақыттар жеткілікті үлкен кеңістіктер ретінде ұсынылады, олардың ішінде бірдеңе болуы мүмкін "a time which is long enough for us to able to think of a frame or space that something can be in" [23, б.77]. On күн сияқты аз уақыт ішінде қолданылады (on Friday и on that day that) [23, б. 69]. At (дерлік) көрінбейтін кішкентай және нүктелі "(almost) invisibly small and point-like)" уақыт бірліктерімен біріктірілген [23, б. 70] (at 10.30, at noon, at dusk (сол сәтте, сағат 10.30-да, түсте, түнде)).

Сур. 1. Уақыт мәндерінің иллюстрациясы in, on, at [23, б. 70]

Предлогтардың кеңістіктік мағыналарын ғана емес, сонымен қатар абстрактілі мағыналарды бейнелейтін көптеген көрнекі материалдардың болуы когнитивті лингвистика аясында жүргізілген көптеген зерттеулерге тән. Мысалы, С.Линдстромбергтің 2-суреттегі жұмысы қиыншылықтың метафорасын бейнелейді-бұл қозғалысты бәсеңдететін ауыртпалық және under a heavy burden (of responsibility) (жауапкершілік) ауыр жүктің астында"[23, 58].

Сур. 2. Қиындық метафорасының иллюстрациясы- қозғалысты бәсендететін ауыртпалық [23, 58].

Мәтінді оқығаннан кейін экстралингвистикалық бейнелерді белсендіру мақсатында студенттерге тек суреттер көрсетіліп, олардан графикалық түрде қарастырылып отырған предлогтың жалпы мағынасын беру сұралды.

НӘТИЖЕЛЕР

Жоғарыда айтылғандарды қысқаша қорытындылай келе, шет тілін оқытуда когнитивті лингвистиканы қолданудың келесі артықшылықтарын атап өтуге болады. Біріншіден, тілдік бірліктерді қолдану ерекшеліктерінің (тұжырымдамалық метафоралар мен метонимиялар [20] немесе эмпирикалық корреляциялар [12]) артындағы механизмдерге түсініктеме беріледі, бұл осы бірліктерді түсінуге және сәйкесінше есте сақтауға ықпал етеді. Сонымен қатар, студенттерге ережелер емес, тек предлогтарды ғана емес, басқа тілдік бірліктерді де үйрену кезінде қолдануға болатын танымдық механизмдер туралы ақпарат беріледі [12; 22].

Екіншіден, әр түрлі тілдердегі шынайы құбылыстарын тұжырымдамалаудағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды түсіну тілдік интерференциядан туындаған қателіктерден аулақ болуға көмектеседі.

Үшіншіден, предлогтардың мағыналары шашыраңқы емес, бір-бірімен байланысты ретінде зерттеледі. Олар прототиптің айналасында ұйымдастырылған семантикалық желі ретінде ұсынылған, бұл студенттерге предлогтың әртүрлі мағыналарын игеруге көмектеседі (Фриссонның және басқалардың оқушыларға өзара байланысты емес мағыналарды игеру оңайырақ деген пікірінен).

Төртіншіден, ақпарат көрнекі түрде ұсынылады, сондықтан жақсы есте қалады және студенттердің қабылдауы үшін қол жетімді.

"Абстрактілі лексикалық элемент оның менталды бейнесімен (репродукциясымен) салыстырылады, бұл сөздің немесе өрнектің мағынасын нақтырақ етеді, сондықтан есте қаларлық етеді" [1]. Сонымен қатар, көрнекі материалдың көп болуы аудармаға сілтеме жасау қажеттілігін азайтады, осылайша тілдік интерференциядан туындаған қателер санын азайтады.

ТАЛҚЫЛАУ

Бірқатар эксперименттік зерттеулер предлогтарды оқытуда когнитивті лингвистика әдістерін қолданудың тиімділігін дәлелдеді.

Алайда, зерттеушілер шет тілі сабақтарында когнитивті лингвистиканың дамуын қолдану дәстүрлі тапсырмаларды жоққа шығармайтынын атап өтті. Классикалық жаттығулар алынып тасталмайды, бірақ "сабақ құрылымына үйлесімді түрде құйылады" [4, б.168]. Сонымен қатар, көптеген эксперименттік сабақтар тек лингвокогнитивті тәсілге ғана емес, сонымен қатар басқа тәсілдерге де негізделген. Мәселен, мысалы, С.В. Мотовтың "лингвокогнитивті негізде ағылшын грамматикасын оқыту" мақаласында [3] лингвистикалық когнитивті тәсілді коммуникативті-бағытталған оқытумен үйлестіру туралы айтылады. Дж. Норрис пен Л. Ортега [26] сонымен қатар лингвокогнитивті тәсілге негізделген түсіндірмелерді коммуникативті тапсырмалармен толықтырды, ал Ф.Боерс, с. Линдстромберг [8] және А. Килимци [18] корпус лингвистикасы мен когнитивті лингвистика әдістерін біріктірді. Зерттеушілер бұл тәсілдердің тіркесімі оқушыларға көп мағыналы сөздің мағынасын үйрету үшін күшті педагогикалық құрал бола алады деп санайды.

Е. Ламның жұмысында [19] лингвокогнитивті тәсілмен қатар визуалды материалды қолдануға көп көңіл бөлінеді. Зерттеу нәтижелеріне түсініктеме бере отырып, автор бұл оқыту әдісі барлық студенттерге сәйкес келмейтінін атап өтеді. Аналитикалық типтегі оқушылар визуалды жадқа көбірек сүйенсе, коммуникативті типтегі оқушылардың аудитивті

жады дамыған және ақпаратты есту арқылы жақсы қабылдайтыны белгілі. Осылайша, тілді оқытуда лингвокогнитивті тәсілді қолданудың тиімділігі туралы эксперименттік зерттеулердің нәтижелеріне мыналар әсер етуі мүмкін тәсіл көбінесе басқа тәсілдермен біріктіріледі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, шет тілін оқыту аясында когнитивтік тәсіл қажеттілік деп айта аламыз. Біріншіден, ол білім алушылардың ана тілін меңгеру кезінде алған танымдық дағдыларына негізделеді, бұл шет тілін меңгеру процесін айтарлықтай жеңілдетеді және жылдамдатады. Екіншіден, оңтайлы танымдық стратегияларды оқыту, сайып келгенде, оқушылардың тәуелсіздігіне тезірек жетуге, оқуда сәттілік жағдайын құруға және оқушының қабілеттерін дамытуға әкеледі. "Когнитивтік" педагогикалық әдістер оқушыны рефлексияға, олардың іс-әрекеттері туралы ойлауға үйретеді, бұл шет тілін оқытудағы ең жақсы стратегия. Сонымен қатар, танымдық стратегияларды оқыту өте маңызды, бірақ жеткіліксіз екенін атап өткен жөн. Ол коммуникативті міндеттерді орындауға бағынышты болуы керек. Сондықтан шет тілін оқытуда коммуникативті-когнитивтік тәсіл қалыптасты. Коммуникативті тәсілдің, сондай-ақ гуманистік тұлғаға бағытталған тәсілдің арқасында жалпы педагогикада оқушылардың психологиялық және психолингвистикалық проблемаларына назар аудару қажеттілігі туралы түсінік пайда болды, бұл мұғалім мен оқушының рөлін қайта қарауға әкелді.

Когнитивті тәсілдің артықшылығы-бұл қомақты ғылыми негіздерге сүйене отырып, шет тілін меңгеру процесінің күрделілігі туралы нақты түсінік береді. Мұғалімнің таным процесінің заңдылықтарын білуі өзіне деген сенімділік сезімін береді, оқу процесін қойылған міндеттерге сәйкес модельдеуге мүмкіндік береді. Когнитивтік әдіске сәйкес жүзеге асырылатын оқыту әдістері үлкен тәрбиелік әлеуетке ие. Олар ойлау мен іс-әрекеттің тәуелсіздігін, оқуды басқаруға және оны бағалауға деген ұмтылысты дамытады және ақыл-ой дамуымен қатар жеке тұлғаның рухани және әлеуметтік дамуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Аксененко Б.Н. Предлоги английского языка. М., 1956. - 320 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. М., 1974. - 367 с.
3. Авилкина Ж. Н. Шет тілдерін оқытудағы когнитивті тәсіл туралы сұрақ // [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі // [https://cyberlemnka.m/article/n / k-voryosu-okognitivnompodhode-v-obuchenii-inostrannym-yazykam](https://cyberlemnka.m/article/n/k-voryosu-okognitivnompodhode-v-obuchenii-inostrannym-yazykam).
4. Гальскова Н. Д. Шет тілдерін оқытудың заманауи әдістері.- М.: Аркти, 2014.- 192 бет.
5. Григоренко С.Е., Сагалаева И. В. Шет тілін коммуникативтік-когнитивті оқытудың негізгі ережелері мен критерийлері //Ресейдегі педагогикалық білім.— 2014.-№ 8.— 261- 265 бет.
6. Сидакова Н.В. Шет тілін оқытудың жүйелі және дәйекті процесінің стратегиясы ретінде тұлғаға бағытталған тәсіл // ТМУ ғылымының векторы. Сер.: Педагогика, психология.- 2015.-№2(21). - 146-149 бет.
7. Соловьянова Т. А. Шет тілін оқытудағы когнитивті тәсіл [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі :<http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-4340> .
8. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография
9. Избранные труды, Т.2). М., 1995. - 766 с.
10. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике // Изв. АН СССР.
11. Серия лит. и яз. 1973. - Т.32 - N.1. - С. 84-89.
12. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения
13. Аспекты семантических исследований. М., 1980. - 356 с.
14. Булыгина Т.В. Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира. М., 1997.389 с.
15. Вежбицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1986. Вып. 18. - С. 79-126.

16. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996.344 с.
17. Виноградов В.В. Русский язык: (Грамматическое учение о слове). М., 1970.-635 с.
18. Виноградский В.Г. Социальная организация пространства. М., 1988. -357 с.
19. Гольдберг В.Б. Структурные связи в лексико-семантическом поле языка: Монография. Тамбов: Изд. ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. - 232 с.

REFERENCES

1. Aksenenko B.N. Predlogi angliuskogo iazyka. M., 1956. - 320 s.
2. Apresian Iy.D. Leksicheskaia semantika. M., 1974. - 367 s.
3. Avilkina J. N. Shet tilderin oqytýdaǵy kognitivti tásil týraly suraq // [Elektronдық resýrs] - qol jetkizý rejimi // <https://cyberlemnka.m/article/n/k-vopýsu-okognitivnompodhode-v-obuchenii-inostrannym-yazykam>.
4. Galskova N. D. Shet tilderin oqytýdyń zamanaýı ádisteri.- M.: Arkti, 2014.- 192 bet.
5. Grigorenko S.E., Sagalaeva I. V. Shet tilin kommýnikativtik-kognitivti oqytýdyń negizgi erejeleri men kriteriileri //Reseidegi pedagogikalıq bilim.— 2014.-№ 8.— 261- 265 bet.
6. Sidakova N.V. Shet tilin oqytýdyń júeli jáne dáiekti protsesiniń strategiıasy retinde tulǵaǵa baǵyttalǵan tásil // ТМҰ ғылымның векторы. Ser.: Pedagogika, psihologıa.- 2015.-№2(21). - 146-149 bet.
7. Solovianova T. A. Shet tilin oqytýdaǵy kognitivti tásil [Elektronдық resýrs] - qol jetkizý rejimi :<http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-4340> .
8. Apresian Iy.D. Integralnoe opisanie iazyka i sistemnaia leksikografiia
9. Izbrannye trýdy, T.2). M., 1995. - 766 s.
10. Arýtýnova N.D. Poniatie presýppozitsıı v lingvistike // Izv. AN SSSR.
11. Serıa lit. 1 iaz. 1973. - T.32 - N.1. - S. 84-89.
12. Arýtýnova N.D. K probleme fýnksionalnyh tipov leksicheskogo znachenııa
13. Aspekty semanticheskıh issledovanıı. M., 1980. - 356 s.
14. Býlygina T.V. Shmelev A.D. Iazykovaıa kontseptýalizatsııa mıra. M., 1997.389 s.
15. Vejbitskaıa A. Vospriıatie: semantika abstraktnogo slovarıa // Novoe v zarýbejnoi lingvistike. M., 1986. Vyp. 18. - S. 79-126.
16. Vejbitskaıa A. Iazyk. Kúltúra. Poznanie. M.: Rýsskie slovarı, 1996.344 s.
17. Vinogradov V.V. Rýsskii iazyk: (Grammaticheskoe ýchenie o slove). M., 1970.-635 s.
18. Vinogradskii V.G. Sotsialnaıa organizatsııa prostranstva. M., 1988. -357 s.
19. Goldberg V.B. Strýktúrnyye svıazi v leksiko-semanticheskome pole iazyka: Monografiia. Tambov: Izd. TGÝ im. G.R. Derjavina, 2002. - 232 s.

Использование когнитивной лингвистики при интерпретации предлогов иностранного языка.

А. А. Кереева

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, г. Астана 010000, Республика Казахстан

Актуальность темы обусловлена тем, что в современных исследованиях широко обсуждаются пути и подходы к реализации достижений когнитивной лингвистики в лингводидактике и методологии. В таких исследованиях большое внимание уделяется объяснению особенностей употребления предлогов. Хорошо известно, что большинство предлогов (особенно начальных) многозначны, их трудно выучить, и их использование часто приводит к смешению родного языка. В традиционных учебниках рекомендуется механически запоминать основные значения любого предлога или целые списки его значений, при этом значения в таких списках не связаны между собой. Когнитивная лингвистика предлагает альтернативный подход к изучению предлогов, в основе которого лежит утверждение, что различные значения предлога взаимосвязаны и образуют структуру радиального типа. При анализе многозначности предлогов в рамках когнитивной

лингвистики учитывается, что концептуальная система человека зависит от его перцептивного и двигательного опыта, который переходит к абстрактным идеям и понятиям. Цель статьи-представить результаты исследования по использованию достижений когнитивной лингвистики в объяснении использования предлогов иностранного языка. При анализе многозначности предлогов в рамках когнитивной лингвистики учитывается, что концептуальная система человека зависит от его перцептивного и двигательного опыта, который переходит к абстрактным идеям и понятиям. Практическая значимость работы определяется возможностью использования ее результатов в разработке эффективных способов обучения предлогам на уроках иностранного языка. Ключевые слова: когнитивная лингвистика, изучение языков, предлоги, лингводидактика, иностранные языки.

The use of cognitive linguistics in the interpretation of prepositions of a foreign language

A. A. Kireeva

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan

The relevance of the topic is due to the fact that in modern research, ways and means of implementing the achievements of cognitive linguistics in linguodidactics and methodology are widely discussed. Much attention in such studies is paid to the explanation of the peculiarities of the use of prepositions. As you know, most prepositions (especially primitive ones) are ambiguous, they are difficult to learn, and their use is often subject to interference of the native language. In traditional textbooks, it is proposed to mechanically memorize either only the basic meanings of a preposition, or entire lists of its meanings, and the values in such lists are presented as unrelated. Cognitive linguistics offers an alternative approach to the study of prepositions, which is based on structure. When analyzing the polysemy of prepositions within the framework of cognitive linguistics, it is taken into account that the conceptual system of a person is conditioned by his perceptual and motor experience, which is transferred to abstract ideas and concepts. The purpose of the article is to present the results of a study on the application of cognitive linguistics achievements in explaining the use of foreign prepositions. The results of the study showed that although the advantage of using the achievements of cognitive linguistics in explaining prepositions has been experimentally proven by many researchers, the ways and means of implementing these achievements require further research. The practical significance of the work is determined by the possibility of using its results in developing effective approaches to teaching prepositions in foreign language classes.

Keywords: cognitive linguistics, language teaching, prepositions, linguodidactics, foreign languages.